DISSERTATIO INAVGVRALIS MEDICA
DE

FONTE MEDICA-TO LIGNICENSI

QVAM
AVSPICE DEO OPTIMO MAXIMO
SVB PRÆSIDIO
DN. FRIDERICI HOFFMANNI
FACVLTATIS MEDICÆ SENIORIS
PRO
DOCTORIS IN MEDICINA GRADV
RITE OBTINENDO
ad d. IV. Octobris anni cIↄIↄccxxix.
H. L. Q. C.
PVBLICO ERVDITORVM EXAMINI SISTET

AVCTOR
Christian Ehrenfried Rückert.
LIGNICENSIS SILESIVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
Typis JOH. CHRISTIANI HILLIGERI, Acad. Typogr.

PRÆFATIO.

INter tot præſtantisſimas dotes, quibus divina clementia Sileſiam, patriam meam, tam largiter beavit, ut haud immerito cum feliciſſimis quibusvis regionibus certare poſſit de prærogativa, haud poſtremum locum obtinent ſoteriæ aquæ, tam calidæ, quam frigidæ, quæ paſſim liberali multiplici vena in ipſa ſcaturiunt. Ex calidis enim thermalibus aquis celebratiſſimæ ſunt Hirſchbergenſes, in Ducatu Jauroviensi, a *Cl. Adolphi* peculiari diſſertatione deſcriptæ. Dein ſalubritatis etiam laudem ferunt minus fervidæ thermæ Sancti Johannis, quarum meminit *Schvvenckfelt in ſtirp. & foſſil. Sileſ. catalog. pag. 404.* nec non *Henelius in Sileſiogr. part. I, pag. 613.* Quibus accedunt Landecenſes in comitatu Glacenſi thermæ, quarum vires cum *Kremero* ediſſeruerunt *collector. hiſtor. morb. Vratislav. anno* cIↄIↄcxcix. Sed longe major adhuc frigidarum mineralium aquarum numerus. In Ducatu Jauroviensi celebrantur Girenſes acidulæ, nec non in oculorum vitiis & inteſtinorum doloribus proficuus fons pagi Sen-

dorff

dorff, der Kirch-Brunn dictus. In Ducatu Swidnicensi nobiles virtute sua sunt Tanhausenses & Reichenovienses acidulæ, maximeque eæ, quæ in pago Altwasser benigna admodum vena saliunt, de quibus in *Silesiographia Heneliana reuov. M. N. C. Dec. I. An. IV. obs. XCVII.* nec non peculiari tractatu uberius actum. *Schvvenckfelt l. c. pag. 357. sq.* binorum acidulorum fontium, quos vocat Bier-Brunnen, mentionem injicit, quorum unum non procul a fluvio Quisso, juxta pagum Fegesbeutel, alterum in pago Liebwerda, undam emittere & utrumque febribus & calidioribus morbis mederi asserit. Alium soterium prope Boleslaviam fontem amœnum, regium dictum, carmine celebravit *Opitius Sylv. lib. IV.* & alium prope Nissam *Calagius epigr. Lib. V.* Neque inglorius est ille prope Hirschbergam in pago Straubitz reperiundus, vulgo der Schwefel-Brunn, cum miraculoso illo, quem corrupte appellant den Mörckel-Brunnen, ad radices montis, quem vocant den Haußberg. Salsulam fontem in confiniis arcis Fürstenstein cum *Schvvenckfelto* laudat *Henelius l. c.* & *Adolphi diss. de salubr. Siles.* Neque minus magnæ olim virtutis fuisse fertur scatebra in pago Olbersdorff, prope Franckensteinam, hodie tamen minus celebris. Hermsdorffensis autem prope Goldbergam, nec non ille qui in ditione Seiffersdorffiana est, unacum alio, qui circa Fridebergam apud pagum Kunzendorff prodit, nostris adhuc temporibus salubrium nomen gerunt atque tuentur. Vt mittam celebres in Comitatu Glacensi Reichenavienses, Salzburnienses & Oberlanginavienses acidulas. Tam uber salutarium fontium in Silesia est proventus. Neque tamen dubitandum, longe plures adhuc, si curatius inquireretur, passim fore reperiundos. Ita enim omnino esse, testatum

facit

facit experientia, dum subinde, nonnunquam casu, nonnunquam attentiori investigantium scrutinio, noviter innotescunt scatebræ, medicinali virtute pollentes. De quo domesticum quasi mihi suppetit exemplum fontis illius, qui nostra memoria, in patria mea, Lignicii, coli cœpit, magnamque jam salubritatis famam adeptus est. Mentionem hujus primus quidem, quantum memini, publicam fecit Cl. *Adolphi*, in *dissert. de salubr. Siles* § *XIII. hodie*, inquiens, *frequentis usus est fons ille salutaris Lignicensis, in multis morbis apprime proficuus.* Inserta etiam est *annalibus medico-physicis Vratislaviensibus*, quas vocant Sammlungen von Natur- und Medicin-Geschichten *anni MDCCXVII. mense Augusto*, brevis narratio de ortu, principiis & effectu salutari in arthritide hujus aquæ, & *anni MDCCXIIX. mense Decembre*, delineatio structuræ ædificiorum, nec non machinæ, cujus ope aqua in balnea agitur. Sed neutiquam hæc sufficere possunt iis, qui exactam hujus fontis cognitionem obtinere cupiunt, tantum abest, ut saluberrimam ipsius in medendo facultatem cum recta utendi methodo exhauriant. Quare ego haud infructuosum aut ingratum laborem me suscepturum fore existimavi, si reditum in patriam meditans, ex ipsius sinu argumentum speciminis inauguralis prius exhibendi depromerem, omniaque quæ ad fontis hujus Lignicensis medico-physicam considerationem referenda, penitius excuterem ac uberius exponerem. n quo quidem perficiendo, multum, quod cum grati animi significatione profiteor, me juvit, singularis amici benevolentia, qui absente me, non modo physico-chymicam harum aquarum explorationem instituendo, ipsarum principia curate investigavit, sed & in vires atque effectus inquisivit, tam apud illos, quos iisdem sa-

natos esse rescivit, quam etiam celeberrimos Practicos, maximeque amplissimum Physicum, Dn. D. *Hobergum*, loci in quo scatebra est, Dominum ac possessorem. Ita autem hanc disquisitionem tractare placuit, ut primum agerem de fontis loco, situ, ortu aliisque circumstantiis externis, dein de natura & principiis ipsius constitutivis, ac postremo de medico ipsius usu & adhibendi modo. Annuat divina clementia conatui & laborem benedictione sua fortunet. Tu vero, benevole lector, suscipe tanquam studiorum primitias, & si forsan alicubi lapsus Tibi videbor, ignosce, aut da meliora.

CAPUT. I.

DE

Loco situ ortu & aliis circumstantiis externis.

§. I.

HAud exiguâ certe est commendatio, quæ fonti nostro, ex loci in quo scaturit, & nobilitate, & amœnitate accedit. Natale enim solum ipsi obtigit Lignicium, urbs ob antiquitatem celebris, Ducatus sui princeps & qua teste *Henelio l. c. cap. VII.* §. 83. nulla Silesiorum, si solam metropolin Breslam excipias, fortior ac venustior. A mœnibus hujus urbis, ante portam Glogaviensem, intercapedine unius horæ quadrantis, est amœnissimus secessus, quem vocant **das Grün-Thal.** Ab uno quippe latere surgit cultus jam & subactus tractus montis,

tis, quem dicunt den Töpfer-Berg, sive rectius den Töppel-Berg, ab urnis sepulcralibus, quas olim & haud ita pridem effossas ibi esse, constat. Ab altero latere horti frondosis arboribus fruticibusque consiti & prata floribus herbisque virentia jucundissimum faciunt aspectum. Accedunt rivuli solum passim irrigantes, maximeque ille, qui ob colorem quem refert nigricantem, audit das schwartze Wasser, & a brachio Catti fluvii receptus, ob diversitatem undarum quas uterque trahit, spectaculum confluentis præbet maxime amœnum, In viridi hac valle erectum est prædium suburbanum, venustate nulli secundum, in cujus area fons noster laticem suum emittit. Ipsius autem fundi dominus est vir amplissimus atque experientissimus, D.D. MARTINUS HOBERG, Sacræ Cæsareæ & Regiæ Majestatis Aulæ Medicus & Physicus Lignicensis celeberrimus, quo prædium tenente, aquæ nostræ salubritas primum innotuit, scaturigo culta est & ipsius sumtibus commodis ædificiis instructa.

§. II.

Nimirum fontem nostrum soterium esse & mineralem, antehac diu novit nemo, neque etiam in impressis aut manuscriptis majorum monumentis ulla ipsius fit mentio. Sed anno cIↄIↄccIx. salutaris ejus indoles primum patescere cœpit atque cognosci. Fragrans quippe & sulphureus aquæ odor & adstringens ipsius sapor, curiosius attendentibus movit conjecturam, majoris ipsam esse dignitatis atque virtutis, quam ut, uti eousque factum, domesticis tantum usibus serviret. Conjecturam uberius confirmavit indoles circumjacentis soli, ab aliis longe diversa, argillacea utplurimum, siccior, arenosa, martiale quid haud obscure prodens, cum reperiundis passim tophis & glebis fer-

rugineis, ochra lutea martiali refertis. Hæc ſpectantes admiratione & curioſitate permoti, varia inſtituerunt experimenta, quibus aquæ indoles detecta & ſalubritas ipſius magis magisque perſpecta. De qua ſic luculenter convictus laudatus fundi poſſeſſor, invitus quidem, anno inſequenti, de aptando communi uſui fonte cogitavit & in uno ſcaturiginis latere balnearia cum ædibus pro excipiendis commodis hoſpitiis peregre advenientibus exſtruxit. Sed brevi adeo increbuit ſalubritatis hujus aquæ fama, ut anno cIↄIↄccxi. nec balneum, nec ædificia ſufficerent multitudini ibi confluentium & ſalutem quærentium. Vnde neceſſarium fuit, ut in ſiniſtro etiam ſcatebræ latere & balnearia, & hoſpitia, erigerentur, eodem modo ac in dextro, eaque propter ædes ad dextram **das alte**, & ad ſiniſtram **das neue Bad**, audiunt. Et hæc etiamnum hodie hujus fontis facies eſt, quam æri inciſam exhibent *annales medico-phyſicæ Vratislavienſes anno cIↄIↄccxiix. menſ. Aug.*

§. III.

Interim quia aqua noſtra ſcaturit frigida & ad balnea prius eſt calefacienda, haud exiguis ſumtibus artificioſa conſtructa eſt machina, quæ aquam ad caldaria & balnea advehit, iterumque inde abducit, ne quicquam commodo uſui deſit. Videlicet binæ antliæ attractivæ hauriunt primum ex ſcatebra aquam, quæ dein ope canalis cuprei infunditur ahenis cupreis ac in iis ſubdito igne incaleſcit. Ex ahenis tum per ſimiles canales cupreos in terram defoſſos, in dextrum æque ac ſiniſtrum balneum agitur & immittitur calefacta aqua. Cujus calorem ut inſidentes pro lubitu temperare poſſint, alius adhuc canalis eſt, qui frigidam advehit & reſeratus effundit. Abundantem demum aquam

aquam ex utroque balneo educit ſimilis alius canalis, eandemque transmittit ad receptaculum viliorum uſui dicatum, quod vocant das Armen-Bad. Ipſa autem hæc machina, pariter æri inſculpta videnda in *annal. phyſico-med. Vratislav. l.c.*

§. IV.

Neque prætereundum, binas alias adhuc in confiniis noſtræ eſſe ſcatebras, notatu dignas. Vna ſalit ipſo in ædificio ad dextrum latus ſito, & aquam emittit, quæ alvum laxandi facultate, eodem fere modo ac Egranæ pollet, nec ſine fructu hunc in finem a balneantibus potari eam poſſe autumo. Altera, Hedvvigæ nomen gerens, eſt a latere hujus prædii, ubi ad montem, quem dicunt den Sybillen-Berg, itur. Hujus aqua, mineralis quidem contagii expers, præcipuos tamen bonitatis characteres, puritatem habet & levitatem, quibus innumeri fere alii tam in Lignicenſi diſtrictu, quam vniuerſa Sileſia fontes, ſunt præditi. Deſtinatur autem hæc aqua movendæ machinæ illi fonti ſoterio adſtructæ, eumque in finem per incile ligneum longius quam per ducentas ulnas eo derivatur.

CAPVT II.

DE
Natura & principiis conſtitutivis fontis.

§. I.

AQua fontana omnis, quantumvis pura ac limpida, ſemper tamen in fluidi ſinu ſolidi quippiam, modo uberiori, modo parciori copia, recondit. Neque etiam

iam id aliter fieri poteſt. Illi enim cœci ſubterranei receſſus varii generis ſalibus, mineralibus terrisque ſcatent, quos dum perlabitur aqua, ſolvit ſubinde & eliquat ex iis nonnihil atque in ſui connubium admittit. Sicuti vero ea, quæ terra in ſinu recondit, non unius, ſed diverſæ admodum ſunt indolis atque texturæ, modo laxioris, modo compactioris; ita utique etiam accidit, ut humor aqueus particulas ex ipſis abſtergens atque abſorbens, aliam atque aliam ſortiatur indolem, ac vel copioſius, vel parcius eisdem impraegnetur. Ex quo quum diverſa aquæ emergat facultas & virtus, neceſſarium omnino, ut ſi medico uſui impendenda, prius certi ſimus de elementis atque principiis ipſius, quo poſtea iis perſpectis, eo rectius de viribus & utilitate judicare poſſimus. Igitur luſtratis fontis noſtri incunabulis, inſtituti ratio nunc exigit, ut de ingredientibus etiam cognoſcendis, ſim ſollicitus Hæc vero non alia ratione quam per examen phyſico-medicum innoteſcunt. Quod quidem a Phyſicis variis modis, majori, vel minori apparatu, inſtitui ſolet. Ego vero ad ductum Ill. Dn. PRÆSIDIS in *meth. examin. aqu. ſalut.* in ſcrutinio hoc potiſſimum rationem habebo elementi humidi, κατ᾽ ἐξοχὴν, ſubtilis ſpirituoſi & demum ſolidi elementi.

§. II.

Primum igitur & præcipuum fontis noſtri elementum conſtituit humidum illud, ſive aqueum κατ᾽ ἐξοχὴν, quod reliqua in complexu fovet. Quod quidem ſicuti copia reliqua longe ſuperat, ita ab ipſius indole magnum utique ſalubritatis momentum pendet. Jam vero bonitatis aquarum indices certiſſimi ſunt, puritas, levitas & ſapor. Et hi etiam de noſtra bonitatis teſtimonium ferunt. Nam ex leviſſimis eam eſſe docet ponderatio, inſtrumento ſta-

tico facta, qua constat, eandem ad levitatem aquæ pluvialis quam proxime accedere. Puritas dein ipsius tanta est, ut vitro infusa limpidissima compareat, nihilque prorsus habeat, quod radiorum luminosorum transitum impediat. Sapor porro gratissimus est & sub blanda dulcedine, lenem amicumque adstrictionis sensum linguæ imprimit. Est præterea mollis, non aspera aut cruda, & propterea antequam ad medicum usum traduceretur, domestico & culinari serviit quam optime. Frigida demum est, inprimis æstate, sed hieme subcalida.

§. III.

Alterum quod scrutinium meretur principium, est tenue illud & spirituosum. Hoc uberius incolere aquam fontis nostri, plura sunt quæ confirmant. Ex scatebra enim hausta innumeras bullulas a vitri fundo ad superficiem emittit, ubi vel illico crepant atque evanescunt, vel lateribus sese apponunt & successive disparent. Longe major harum est proventus, si aqua agitatur, aut ad evaporandum in patina ampla igni imponitur. Hæc autem bullulæ nihil utique aliud sunt, quam subtilis ætherea substantia in aquæ sinu conclusa, eademque commota, ad superiora eluctans & exitum affectans. Idem hoc generosum elementum in causa est, quod aqua nostra nec gelidissima hieme in glaciem densetur, neque etiam tam facile & cito, quam aliæ, hoc spiritu orbæ aquæ, putredinem concipiat. Sulphureus quoque ille & penetrans odor, qui nares in balneis ferit, luculenter arguit, ab aqua in patentia receptacula ex conclusa vena effusa aufugere tenuem hunc & a remissiori aeris compressu non amplius coercendum spiritum. Quin, si aqua recenter ex scatebra hausta in cucurbita vitrea destillationi subjicitur, ex-

ſpirat vaporem volatilem ſulphureum, naribus percipiendum, id quod longe magis accidit, ſi in ampliori patina carbonibus ad exhalandum imponitur.

§. IV.

Tertium quod explorandum ingrediens, eſt ſolidum, ad cuius indolem perſpiciendam hæc faciunt obſervata & experimenta. Memini jam ſuperius, ſolum in confiniis ſcatebræ arenoſum, haud obſcure prodere intermixta tenuia martis ramenta. Nec vana hæc conjectura. Effoſſa enim arena & aqua elota, facta calcinatione, genuinum præbet martis crocum. Canales dein omnes atque incilia, quæ transmittunt atque recipiunt aquam hanc, intus dura & denſa cruſta obducuntur, quæ colorem fulvum, ac ubi proxime aquæ imminet, ex rubro brunum obtinet, diffracta ſubinde lapillos minores bruni coloris, quos *Schwenckfelt de foſſil. & lapid. Sileſ.* ophthalmicos dicit, recondit, totaque ex lamellis ſibi invicem inſtratis compoſita eſſe, comparet. Cruſta hæc igne cremata rubiginis plane aſſumit colorem ac ſervat, linguæque admota, ſalſum ſapit & cohæret, eodem fere modo, ac calcinato ſale tartari, cum limatura martis, evenire ſolet. Neque minus ochreaceum hoc concrementum, igne uſtulatum, ſi ſolutioni ſalis ammoniaci cum aqua ſimplici commiſcetur, ſub mixtione urinoſum mordentem diſpergit odorem. Quod ſi vero hæc ex canalibus deprompta materia cruda cum æquali ſalis ammoniaci portione igni ſublimatorio committitur, ſurgunt flores flaveſcentes, qui repetita operatione, eundem colorem atque nitorem nanciſcuntur, ac illi chalybeati flavi ſalis ammoniaci flores Zvvelfferi, ad extrahendam etiam ſpiritus vini ope martis tincturam apti.

Quin

Quin indusia balneantium flavo inficiuntur colore, & tenui quasi martis rubigine inducta esse videntur.

§. V.

Ipsa aqua inspeiso gallarum pulvere, flavescentem tantum induit colorem, ubi vero ad scaturiginem experimentum instituitur, tinctura emergit ad rubicundam magis accedens. Instillato in aquam e fonte haustam nitri, aut vitrioli spiritu, nulla prorsus exoritur effervescentia; neque etiam admixtus violarum sirupus cæruleum nativum exuit colorem. Quod si vero major aquæ copia exhalationi committitur, residuum ab ea sal, denuo in aqua solutum, lixivium præbet, quod admixto violarum sirupo viridescit. Idem accidit, quando ochreacea illa in aquæductibus concrescens & calcinata materia, in aqua liquatur; cui si postea spiritus vitrioli majori in copia affunditur, sal emergit, tartari vitriolati genium referens. Sal autem evaporatione ex aqua eductum, libero aeri expositum deliquescit & haud secus ac tartari oleum per deliquium diffluit.

§. VI.

Ex quibus omnibus innotescit, aquam nostram nihil, vel parum admodum vitriolici in connubio suo alere, quod alias si inest, adjectis gallis, nigram inducit tincturam. Neque etiam ea alcalini elementi in fonte nostro copia, ut singularis inde virtus exspectari, aut ipse acidulis annumerari possit, quippe quæ nunquam non, observante id pri-*ill. Dn.* PRÆSIDE, cum acidis pugnant, cuius conflictus signum effervescentia, quin indito vino tantum acidulo, numerosissimis bullulis emissis ebulliunt. Martiale autem fixum elementum, cum spirituoso sulphureo in fonte nostro eminere, uberius evincunt observata & experi-

menta §. IV. & III. adducta. Quæ aqueo vehiculo excepta, genuina ipsius sunt ingredientia, a quibus pendet salutaris & medicinalis facultas.

§. VII.

Quare soterius hic fons merito refertur in classem eorum, qui ferrati audiunt, vel martiati, probe ab acidulis distinguendi. Meminit horum dudum *Plinius*, & passim jam scaturiunt, quos cum nostro eiusdem esse indolis, tentamina docent. Sic in Gallia hodie celebratissimus est fons Passyensis, in confiniis Lutetiæ Parisiorum, cuius examen physico-chymicum reperiundum in *historia Academiæ regiæ scientiarum anno CIƆIƆCCXXVI.* Potissima huc redeunt. Aqua clara, pura, saporis paululum est adstringentis, cum subtili & penetranti acrimonia, hasque qualitates per tres integros menses servat, si vasis bene obturatis in frigidum locum reponitur; si vero in patente vase aeri libero solaribusque radiis exponitur, vel subdito leni igne incalescit, turbida evadit, flocculi crocei ferruginei ad fundum secedunt, sapor subadstringens perit & leni potius salsedine linguam afficit. Materia post evaporationem residua solida, coloris est flavi, tantisper splendescens & salsum alcalinum sapit. Sal eductum iterumque solutum, sirupo violarum admixtum, viridescentem ipsi inducit colorem, & siccatum, in libero aere, sub diuturna mora deliquescit. Unde quidem recte concludunt, croceum cramatis relicti colorem esse ab intermixtis ferreis & splendorem a seleniticis particulis, prætereaque adjunctum esse alcalinum elementum; sed quia nec pondus aquæ exhalationi commissæ, nec pondus materiæ restitantis additum, nec proportionem singulorum, nec inde pendentem facultatem, alcalini maxime salis, exacte determi-

nare

nare licet. Ne dicam, difficilius adhuc reddi judicium, ob omiſſam indagationem levitatis aquæ, quæ tamen ſubtilitatis index multumque effectui medicinali velificatur.

§. IIX

Longe uberior ferratarum ejusmodi aquarum in Germania eſt proventus, quæ itidem exacte cum noſtro conveniunt. In Marchia celebrantur Freyenwaldenſes, quæ humorem habent limpidum, ſaporis ſubadſtringentis, hieme non congelantur, nec facile putreſcunt, calefactæ dimittunt flocculos crocei coloris. Harum examen inſtituit *Dn.* PRÆSES & inſeruit *Medic. conſult part. I. Dec IV. Caſ. V. pag. 138*, quo conſtat, ex binis huius aquæ menſuris, poſt exhalationem remanere drachmam materiæ flaveſcentis terreæ, cum ſpiritu vitrioli acriter pugnantis. Martialis quoque indolis eſt non inglorius prope Dresdam Radebergenſis fons, cui quidem nonnulli vitriolum martis ineſſe putant, ſed *ill. Dn.* PRÆSES tentaminibus rationibusque compluribus in *Medicin. conſult. part. III. Dec. IV. caſ. III. pag. 177.* demonſtravit, potiſſimam ipſius facultatem eſſe ab aquæ levitate ac ſubtilitate, cui martialis terræ nonnihil admixtum, & motas objectiones in *opuſc. phyſico-med. tom. II. pag. 497. ſqq.* refutavit. Ab aliquot præterea annis in comitatu Hohenloico innotuit fons Eppacenſis, quem uberius deſcripſit peculiari libello *Bauerus* & *Dn.* PRÆSES etiam in *Medic. conſult part V. Dec. III. caſ. VI. pag. 196. ſqq.* Hic pariter in ſinu recondit ſubtilem martis crocum, quem ſapor ſubadſtringens, purpureus a gallis color, rubigo induſiis balneantium & putamini ovi injecti adhærens, produnt, cum ſedimento, quo eloto ac ſali ammoniaco nupto, per ſublimationem flores nitidiſſimi colo-

coloris fiunt. Habet vero præterea etiam ſal medium amaricans, ad Ebshamenſis, ſeu Sedlicenſis genium accedens, in quo tamen alcali eminet, uti patet ex virideſcente colore, quem ſirupus violarum aquæ commixtus inducit, quod alias in fontibus largius etiam alcalinis non contingit. Neque minus in complexu fovet bolarem calcariam terram, quæ cum acido conflictum init, & in cauſa eſt, quod a tartari oleo per deliquium parato, pelluciditas aquæ turbetur. Maxime omnium vero martiatorum fontium claſſem ducit is, qui Lauchſtadii in Miſnia ſcaturit, quem primus cum cura inſpexit & ad uſum traduxit, *ill.* Dn. PRÆSES. Hoc enim teſte in *opuſc. phyſico-med. tom. II. pag. 390. ſq.* adeo in eo redundant moleculæ martis, ut non modo linteamina balneantium & injecti ovi putamen croceo colore imbuant, ſed & compactæ canalium lateribus ſeſe cruſtæ inſtar apponant, quin hieme ad fundum conceptaculi ſubſideant, ut fruſtulatim eximi queant. Cui concremento, quod implicitus ſit verus martis crocus, patefit experimento, quo ex uncia una huius cramatis, eloti prius, dein calcinati, ac poſtea cum æquali parte ſalis ammoniaci remixti, per ſublimationem elegantiſſimi martiales flores, pondus duorum ſcrupulorum habentes, elici poſſunt. Nec prætereundus fons ille, qui ante aliquot annos apud Variſcos, in pago Nieder-Auerbach, innotuit, cuius martialis indoles ex ochra canalium & purpureo ab injectis gallis colore eluceſcit, eidemque cum ſpirituoſo inhabitante principio & aqua ſubtili ac levi, virtutem conciliat medicinalem haud exiguam. Vt mittam Bebranum in Thuringia, Sulzenſem prope Numburgum, nec non Weiſſenburgenſem in Franconia alioſq; forſan adhuc reperiundos fontes, ob incolens martiale principium nobiles & commendabiles.

CAPUT III.
DE
Viribus & uſu fontis.

§. I.

HActenus de principiis & ingredientibus fontis noſtri; nunc de ipſius viribus ac uſu dicendum. Ipſa autem convenientia, quam Lignicenſi cum aliis ſpectatæ virtutis & celebribus fontibus ratione elementorum intercedere poſtremo pluribus adſtruxi, planum ultro facit teſtatumque, ipſum non minus ac illos medica virtute pollere & uſus eſſe ſaluberrimi. Ut tamen de eo uberius omnibus conſtet, cuncta ſigillatim ordine perquirere juvabit. Iam vero ex allatis experimentis certum eſt, genuina aquæ huius elementa, a quibus virtus ipſius repetenda, eſſe aqueum, ſpirituoſum tenue & martiale fixum elementum. De aqua igitur dixi, quod pura ſit, levis atq; ſubtilis. Dotes hæ atq; proprietates ita ſunt comparatæ, ut ſi non præcipuum, ſaltim non minimum, ad ſalutarem effectum conferant momentum. Ejusmodi enim aqua expeditiſſime per omnes quantumvis minimos corporis canaliculos decurrit, promte ubique penetrat ſimulque penitiſſimis receſſibus abſorptas minerales particulas inſinuat, nec corpus gravat, ſed cito iterum exit. Deinceps magnæ etiam eſt virtutis ad ſuccos ſpiſſos, crudos & male coctos diluendos, colliquandos, fluxiles reddendos, eluendos atque adeo obſtructiones a lentore pendentes reſerandas expediendasque. Neque minus morboſa in corpore ſalia diluit atque diſrarat, quo minus pravum exſerere poſſint effectum, eoque egregie corrigit ac temperat, ſimulatque ſordes per congrua emunctoria ſucceſſive everrit. Fibras etiam paſſim cum dolore ſtrictas, aut rigidas, laxat, & abſtergendo vellicantem ſtimulum, ad naturalem eas traducit & æquabilem tenſionem. Hinc eſt, quod latices nonnulli, quamvis

omnis terrei & mineralis contagii expertes, præstantissimæ tamen, tam interno, quam externo usu, adversus multos & longos morbos sint virtutis, magnamque salubritatis habeant famam, quorum in numero sunt maxime Schlangenbadenses in Hassia, Toeplicenses in Bohemia, Schleusingenses in Franconia, nec non fons ille qui noviter admodum in Comitatu Mansfeldensi Danckerodæ inclaruit, & ea methodo quam Dn. PRAESES passim in scriptis suis publicavit, a *Müllero*, Physico Hartzgerodensi, peculiari schediasmate est descriptus.

§. III.

Non minus præstans est virtus, quam fonti nostro foenerat alterum spirituosum subtile elementum. Est hoc soboles fluidi illius catholici, purissimi & maxime penetrantis ætherei, quod non modo universum aëris, seu potius atmosphæræ spatium, sed & subterraneos tractus pervagatur, ubi, quando occurrit perlabentibus aquis, iisdem sese ingerit, in iis sistitur ac demum cum ipsarum vehiculo exsilit. Est autem mineralis hic spiritus quasi anima aquarum mineralium nativamque earum integritatem quamdiu ipsis inest servat; quamprimum vero, quod ob tenuitatem suam facile accidit, aufugit, protinus & tota mixtio dissolvitur, sapor & color perit & ramenta mineralia ex aquæ connubio secedunt. Idem hoc spirituosum elementum admirabiles plane aquis ad medicum usum vires inspirat. Subtilis enim & elasticæ indolis est, eaque propter quaquaversum nititur, universum corpus pervadit, intima subit & per angustias strenue eluctatur. Quod dum perficit, junctam sibi aquam simul in venas omnes diducit, ut ubique effectus maxime aperientes & reserantes edere queat.

§. III.

Accedit tertium quod fontem nostrum incolit elementum, martiale-terreum. Ex quo quam egregia facultas aquæ accedat, eo minus est quod dubitemus, quo magis

gis in comperto eſt, ferrum eſſe ex metallis fere unicum, quod virtute polleat vere medica & per artem etiam largiatur medicamenta longe præſtantiſſima Potiſſima tamen quæ exinde exſurgit virtus, eſt roborans leniterque adſtringens. Dum enim martiales hæ moleculæ ſuperfluum humidum imbibunt atque reſiccant, fibrasque nimis remiſſas modeſte adducunt, his propius coëuntibus, fit, ut partes ex ipſis coagmentatæ compactiores fiant majusque robur acquirant, ut non modo contentos canalibus ſuccos vegetius circumagant, ſed & ſubſiſtentes paſſim quatiant, premant iterumque in motum cieant, quo partes iisdem obſeſſæ, aut gravatæ liberentur & ad naturalem ſuam functionem iterum traducantur.

§ IV.

Neutiquam tamen periculum eſt, ne martiale hoc principium roborans & ſubadſtringens, nocivum ſanitati adſtrictorium edat effectum. Quamvis enim haud levia ſint damna, quæ a martialium per artem præparatorum medicamentorum uſu ſubinde accidunt; longe tamen alia eſt ratio horum, quam aquarum martiatarum, maximeque noſtræ. Is quippe qui aquæ ineſt martis crocus,nec per ignis torturam ſulphure ſuo ſubtili eſt orbatus & terra ipſius alcalina in calcem uſta, neque etiam per menſtruum acidum corroſivum nocens ipſa facultas communicata, ſed nativam habet integritatem, qua neutiquam, niſi uſu præpoſtero, tam facile injungere poteſt detrimentum. Nec ſolus & ſibi relictus in fonte noſtro mars eſt, ſed aquæ copioſæ, nec non alcalino ſali ſociatus, quæ efficaciam ipſius quaſi ad temperamentum reducunt. Unde licet ipſi in prima corporis regione, occurrant acidi ſucci, eminentius adſtrictorio effectui faventes, copioſum tamen ſuccurrit humidum, quod acidum diluit fibrasque mulcet, quo minus ſtrictura affici queant infeſta. Alcalini autem ſalis, quamvis exigua quantitate, connubium, facit, quo mi-

nus obhærescentes lenti succi, accedente adstringente vi, firmius impingantur, sed incidantur simul, abstergantur & e latibulis everrantur, simulatque leni suo stimulo fibras solicitat, ne nimium obrigescant, sed in debita tensione ac motu maneant, eodem modo ac artis peritis solenne est, ad arcendam noxam martialibus commiscere salia alcalina, vel neutra.

§. V.

Quæ quum ita sint, nemo non facile judicabit, Lignicensem fontem, in morbis quamplurimis esse saluberrimum. Duplici autem, externo scilicet & interno usu, conducit. Interne quidem non adeo certæ & multæ utilitatis esse videtur, neque hucusque frequenter & fere unquam hac ratione fuit adhibitus; interim tamen neutiquam etiam ad potationem prorsus est incommodus. Roborans enim ipsius est facultas, eaque propter quando stomacho cum intestinis languente, appetentia perit, digestio vacillat, venter inflatur, ventriculus viscida rejicit, aut alvus nimis est fluxa, aut cruda & semiconcocta egerit, potum aquæ nostræ proficuum fore, non sine ratione arbitror. Neque minus ex usu esse poterit in viscerum abdominis debilitate, qua humorum per ipsa commeatui remora injicitur, in hypochondriaco & hysterico malo, uteri vitiis, mensium nimio, nec non albo fluxu, sterilitate ex laxitate nimia, & ubi excretionem sanguinis per sedales venas, aut mictum succedentem, compescere expedit. Dein aperiente & abstergente, nec non acrimoniam temperante pollet virtute. Hinc non infructuosum fore ipsius potum censeo, lienosis & hepaticis, quos icterus, chlorosis, & cachexia tenet, nec non iis, quos intermittentium, maximeque quartanæ contumacia, male habet. Quin dum secretiones sordium promovendo & morbosa salia diluendo succorum impuritati succurrit, in morbis qui huic debentur, scorbuticis & tartareis, arthritide, podagra, ischiatide, nec non renum & vesicæ calculo, apprime conducit.

§. VI.

§. VI.

Sed omnes has virtutes, quas fontem noſtrum interne uſurpatum poſſidere dictitat ratio, longe ſuperant illæ, quas ipſum externo uſu exſerere, & ratio ſuadet, & experientia uberrime docet. Omnes autem ſaluberrimi variis in morbis effectus partim aquæ ſubtilitati, partim etiam martiali roboranti elemento debentur. Quare ubicunque languida, feſſa & robore exuta ſunt corporis membra, ſummopere commendandus eſt aquæ noſtræ in balneo uſus. Sic quando poſt apoplecticum inſultum paralytica remanet in artubus affectio, aut poſt multos & diuturnos articularium morborum paroxyſmos, partes quas exagitarunt marcidæ fiunt & ad ſubeundos motus ineptæ, præſtans utique eſt roborans & firmans balnei noſtri facultas, qua melius & certius, quam ullo alio auxilio, vitium hoc tollitur. Quæ in infantibus rhachiticis, in adultis morbo, aut alia ex cauſa elumbibus, nec non in ſenibus, ob ipſam ætatis rationem, præſto eſt ambulandi & artus expedite movendi impotentia, ab hoc remedio, ſi non tollitur penitus, eximie tamen levatur.

§. VII.

Viciſſim ubi partes rigido ſpaſmo contrahuntur, aut diſtortæ comparent, idem hoc balneum, cauſam ſtricturæ ſubmovendo, ſimulatque fibras nimium tenſas ſubtili ſuo humore laxando, egregie prodeſt. Arthriticis præterea, podagricis omnibusque qui articulorum morbis laborant, balneum hoc eximio eſt ſolatio, dum roborante ſuo effectu impedit, quo minus materia acris doloris cauſa denuo eo decumbere ibique colligi poſſit. Quamplura huius effectus proſtant exempla, e quibus allegaſſe ſufficit illorum, qui adſcriptis verſiculis eundem profeſſi ſunt, adducti in *Annal. Vratislav. medico-phyſic. anno cIↄIↄccxıx. Menſ. Decembr. claſſ. IV. artic. XIII.* nec non *anno cIↄIↄccxxı. Menſ. Septembr. claſſ. IV. artic. IX.* In aliis quoque partium exter-

ternarum doloribus,quæ a defluxionibus rhevmaticis, in ſcapulis aut pedibus oboriuntur, nec non poſt luxationem articulorumque diſtorſionem remanent,aut circa vulnerum inſigniorum cicatrices affligunt,eximium levamen affert balnei noſtri uſus.

§. IIX.

Accedunt tumorum corpus exterius obſidentium varia genera, quibus itidem balneum hoc medetur. Frequentiſſimæ ex his ſunt obſervationis illi qui pedes occupant, oedematoſi. Qui quum ab humorum difficili per pedes aſcenſu & ſecedente hinc ſeroſo humido oboriantur, facile patet, ſtringentem fibras aquam noſtram progreſſum intendere, & ſtagnantes ſuccos protrudentem commodiſſime diſcutere intumeſcentiam. Neque etiam adeo inſolens eſt, ut ob diſtracta in luxatione nimis ligamenta, membrum repoſitum ex facili iterum ex loco naturali diſcedat, aut ut ſubſequantur juncturarum tumores, aut plane ex glandularum ibi reperiundarum ſucco mucilaginoſo concreſcat callus, protuberet & motum membri intercipiat. Quo in caſu nihil certe præſtabilius eſt balneo hoc, quod fibras nimium elongatas adducit, ligamenta firmat, ſtagnantes ibi ſuccos diſſipat, & motum reddit. Illa quoque tubercula, quæ in collo, ſub axillis, nec non in inguinibus, haud raro, maxime in ſcorbuticis corporibus, protuberant, & plerumque catarrhis, ulceribus, ſcabie aliisque ex impedito lymphæ progreſſu oriundis paſſionibus ſtipantur, promtiſſime aquæ noſtræ externo uſu diſcutiuntur, tanto certius, quando ſimul congrua remedia interna ſocientur.

§. IX.

In cutis defœdationibus variis, ſcabie veteri, ulceribus antiquis ſordidis, impetigine, vulneribus non recte conſolidatis, reſiccans & ſubadſtringens huius aquæ facultas oppido eſt præſtabilis, in balneo, ſive lotione adhibitæ, id quod tanto magis cum ſalute accidit, ſi interius ſimul congrua laxantia, diluentia & ſanguinem purificantia in uſum

vo-

vocantur. Nec in levi habenda medicinalis ipsius virtus, quam in oculorum vitiis exserit. Si enim oculorum acies ob languorem nervosarum fibrillarum obtusior, si rubent, dolent, lippiunt & nimia humiditate obsidentur, aqua hæc vel lotione applicata, vel linteaminibus ipsa madidis imposita, acres catarrhos hos resiccat partesque debiles leniter adducendo, opem fert eximiam.

§. X.

Tandem etiam mulierculis solatio est noster hic fons, iis quippe, quibus post puerperium, abortum, aut aliis ex causis, uterus remissior & ad novam conceptionem inhabilis redditus, mensium fluxus parcior, aut decolor factus, albus fluor prodit, hysterica pathemata cum præcordiorum anxietate, stomachi capitisque dolore, plumbeo aspectu, alvique segnitie molestias facessant, quibus totum corpus in languorem & ipse animus in tristitiam datur. Hoc enim balneo admisso, sanguini liber per universum corpus conciliatur commeatus, partesque quibus præter naturam incubuerat liberantur, laxatum uteri robur firmatur, vasa ad recipiendos ac transmittendos rite succos apta redduntur, sicque menstruus fluxus, cum pathematum discessu, revocatur, tanto magis, quando iis quæ excretiones promovent operatio balnei secundatur.

§. XI.

Tam salutares igitur effectus a fonte Lignicensi in multis & difficilibus morbis sunt exspectandi, qui, ut ex voto obtineantur, rectus usus accedat, necesse est, de quo jam nonnulla præcipienda. In quocunque autem usu, interno tam, quam externo, necessarium est, ut ante eum primæ viæ a sordibus repurgentur, ne, quod *Fernelii*, *lib. II. therapevt.* §. 20. monitum est, copia crudi humoris in venis primis hærens, in omne corpus abripiatur. Seligenda hunc in finem corporum constitutioni & causæ morbi accommoda. Vtilissimam judicat Dn. PRAESES potionem mannatam cum rhabarbaro & foliata tartari terra, fœmi-

Fœminarum corporibus & paſſionibus apprime conducunt pilulæ balſamicæ ad mentem Beccheri confectæ. Ac ubi crudarum craſſarum & viſcidarum ſordium ſuſpicio, aqua Sedlicenſis, aut ſal ex ipſa paratum, nec non Ebshamenſe ſal, ex uſu ſunt. Neque ſufficit tantum ante uſum alvum ducere, ſed & inter illum, pro circumſtantiarum ratione ſemel aut bis, nec non poſt eum, idem facere expedit. Deinceps etiam ante uſum diſpiciendum eſt, an corpus ſanguine redundet, quod ubi obſervatur, vena pertundenda & ſufficiens copia ſubtrahenda. In omni porro uſu exquiſita vitæ victusque ratio habenda, & providendum, ne perverſus rerum non naturalium uſus ſpem in irritum cadere faciat. Mitto tamen ſpecialiores diæteticas regulas ac tantum ut potus accommodus eligatur ſuadeo, qualem ſuggerunt ex Dn. PRÆSIDIS experientia aquæ Selteranæ vel Antonianæ, cum vino, nec non decocta ex ſpeciebus appropriatis confecta.

§. XII.

De interius utendi ratione ſigillatim multa monere ſupervacaneum duco. Rarius enim ex uſu eſt, obſervanda paſſim nota & de aquis martiatis ſpecialiora pluribus inculcavit Dn. PRAESES *in opuſc. phyſico - med. pag. 405. ſqq.* Balneum autem inſtituatur mane, ſi paſſio contumacior etiam veſperi; ſit temperate calidum, poſtremo paullo calidius. Laborans deſcendat in illud ſucceſſive, deſideat per horam, in capitis affectibus diutius adhuc. Surgens corpus deterſum ſiccato probe induſio induat, lecto committat, pannis perfricet & ſub ſtragulo aliquandiu ad ſudorem componat, epotis aliquot infuſi thee, medicati, aut juſculi patellis, vitetque poſtea aëris frigidioris acceſſum. Ingruente menſium aut hæmorrhoidum ſtillicidio, intermittat, donec ceſſari iterum. Vſus balnei ad quatuor, vel ſex hebdomades extrahatur, & ſi diu parti inſedit morbus, repetatur. Alvus ſemper libera ſervetur, potiſſimum diæteticis. Sanguis æſtuans pulvere temperante componatur. Nec omittantur interna ſanitatis præſidia, ægrotantium rationi accommoda, maxime acidulæ. Reliqua ex medentis judicio ſuppleantur, aut ipſe, ſi tulerit occaſio, forſan ſupplebo.